

Αντιγραφείς και φιλόλογοι Το ιστορικό της παράδοσης των κλασσικών κειμένων

Mio TAKIKAWA

L.D. Reynolds & N.G. Wilson

Ένα κλασσικό βιβλίο για ένα κρίσιμο ζήτημα. Χρησιμοποιείται ως εισαγωγικό εγχειρίδιο για σπουδαστές κλασσικής φιλολογίας. Οι προεκτάσεις του θέματος είναι πολλές. Η συμβολική βαρύτητα της παράδοσης των κειμένων είναι τεράστια. Η διαδρομή των κειμένων μέχρις εμάς αποτελεί ιδεώδη καθρέφτη για να καταλάβει κανείς πώς κύλησαν οι αιώνες και πώς έγινε το πέρασμα, όχι τελικά μόνο των κειμένων και των βιβλίων, αλλά των κοινωνιών, των πολιτισμών, των απόψεων και, έστω στο βάθος, των πολιτικών υποκειμένων. Το θέμα είναι ακανθώδες και η γενική εντύπωση είναι γεμάτη ιδεολογικές στρεβλώσεις. Για παράδειγμα, βλέπει κανείς πως τόσο στην Ελληνική, όσο και στην Λατινική «δημοκρατική» εποχή, η μέριμνα για την προστασία των κειμένων ήταν μικρότερη απ' όση συνήθως φανταζόμαστε. Στις απαρχές τους, αυτοί οι πολιτισμοί δεν ήταν σε άμυνα και δεν στόχευαν στη συντήρηση ενός ιδεώδους παρελθόντος. Η, δε, λογοτεχνία έχει μάθει να υπάρχει πολύ πριν την γραφή και, ακόμα περισσότερο, την κατασκευή του «βιβλίου». Αυτό ξεκινά συστηματικά και με τρόπο που καθορίζει και τον τρόπο ανάγνωσης στους Ελληνιστικούς χρόνους για τον Ελληνικό κόσμο και στους Αυτοκρατορικούς για τον Ρωμαϊκό. Γι' αυτό και η εποχή μας, αν ανάγεται με κάποιον τρόπο στην αρχαιότητα, η σχέση είναι, κατ' εξοχήν, με αυτές τις δύο περιόδους αντίστοιχα. Η φιλολογική μελέτη, επίσης, δίνει ενδείξεις για τις σχέσεις και τις συγκρούσεις που υπήρξαν ανά τους αιώνες και η κατεστημένη άποψη δεν λαμβάνει ισόρροπα υπ' όψιν. Για παράδειγμα, διαβάζουμε για τους «Βυζαντινούς» χρόνους: «Οι κλασσικοί συγγραφείς διατήρησαν την θέση τους στα σχολεία. Διακεκριμένες προσωπικότητες που κατείχαν τα υψηλότερα εκκλησιαστικά αξιώματα δεν έπαψαν ποτέ να είναι ανάμεσα στους ικανότερους μελετητές των Ελλήνων κλασσικών σε όλες τις εποχές. Δεν υπάρχει καμία βásiμη μαρτυρία ότι γινόταν λογοκρισία. Η περίφημη δήλωση του ουμανιστή Πέτρου Αλκυονίου* ότι οι εκκλησιαστικές αρχές προκάλεσαν την πυρπόληση των κειμένων των ειδωλολατρών ποιητών, δεν επιβεβαιώνεται από καμμία πηγή» (σελ 68). Σε αυτή την περίπτωση, το σημαντικό δεν είναι πως οι άνθρωποι εκείνης της εποχής είχαν μια αντίληψη πιο πολύπλοκη από την δική μας,

αλλ' η καταγωγή αυτού του αφηγήματος, η συνειδητοποίηση πως ακόμα μας προσανατολίζει ένας ανταγωνισμός που δεν έχουμε καν ονομάσει, πολλώ δε μάλλον κατανοήσει, ώστε να δούμε τις επιδιώξεις ή τις επιπτώσεις του.

Εκτός από τον κατατοπιστικό του χαρακτήρα και το κάπως ειδικό του θέμα, το βιβλίο περιέχει πάμπολλες μικρές ιστορίες και δημιουργεί ένα ανάγλυφο της περιπέτειας των κειμένων. Συμπτώσεις, τυχαία γεγονότα και απρόσμενες συνδέσεις προκύπτουν συνέχεια. Στην Ρώμη εισήχθη η γραμματική, επειδή ένας ομηριστής, ο οποίος μετείχε σε μια διπλωματική αποστολή, έσπασε το πόδι του. Τα σημαντικά κλασσικά χειρόγραφα της βιβλιοθήκης του καθεδρικού ναού της Βερόνας χάθηκαν ξεχασμένα για αιώνες επειδή τα είχαν στοιβάξει στην κορυφή ενός ντουλαπιού φοβούμενοι μίαν πλημμύρα. Στην λατινική μετάφραση της Βίβλου υπήρχε ένα ορθογραφικό λάθος, πρόκειται για το γράμμα «c» που προστέθηκε και άλλαζε την λέξη *si* σε *sic*. Μια πραγματεία του Καρδινάλιου Βησσαρίωνα (1400-1472) ανέδειξε το λάθος κάνοντας συγκρίσεις χειρογράφων, η απόρριψη αυτού του «c» αποτελεί μια σημαντική στιγμή στην ιστορία της φιλολογίας.

Το βιβλίο αυτό βεβαίως δεν απαντά στα ερωτήματά μας, δίνει μόνον ενδείξεις, αφορμές. Σε τελική ανάλυση όμως γίνεται μια αναστροφή, αντί για την θλίψη που συχνά μας καταπίνει για όλα αυτά που «χάθηκαν» μας μένει ένας θαυμασμός για όλα αυτά που σώθηκαν. Η σχέση με το παρελθόν είναι ένα θαυμαστό αίνιγμα. Η αγωνία αυτή όμως ξεκινά ήδη στο παρόν το οποίο είναι κι αυτό απροσπέλαστο και φευγαλέο. Θα μπορούσαμε να πούμε πως τα επάλληλα στρώματα του περασμένου παρόντος είναι λιγότερο τρομακτικά και περισσότερο διαχειρίσιμα κι αυτό διότι είναι τελεωμένα πλέον κι ανυπεράσπιστα. Γι' αυτό ακριβώς είναι σημαντικό να θυμόμαστε πως το παρελθόν πάντα είναι μια έκθετη μορφή του παρόντος, εξ ορισμού ανοικτή, λειψή, σκοτεινή. Εντούτοις, κάποιες στιγμές από τα σπασμένα κομμάτια του καθρέφτη των πραγμάτων μια λάμψη μας καρφώνει με το φως του χρόνου και μας τυφλώνει με την αλήθεια της.

Το ιστορικό της παράδοσης των Αρχαίων κειμένων είναι σημαντικό, όχι μόνο για τα κείμενα αλλά για το πώς σχηματίζεται η εικόνα για το παρελθόν. Εδώ απαιτείται, πάλι, να πούμε πως αυτό έχει πάντα επίκαιρο χαρακτήρα, ενίοτε υπερβολικά πολιτικό. Διότι το παρελθόν δεν υπάρχει πέρα από την διαμάχη για το μέλλον. Ενώ έχουμε δεχτεί ως φυσική μίαν αφύσικη μεταπήδηση κατευθείαν σε άλλες εποχές, χωρίς τις ενδιάμεσες, στον χώρο της φιλολογίας αυτό δεν είναι εφικτό. Εκεί η πραγματικότητα των κειμένων και η επιστροφή σε αυτά επιβάλλει να πάμε βήμα-βήμα. Αυτονόητα εγκαθίσταται μια σεμνότητα και μαζί με αυτήν κι ένας σεβασμός για τις προθέσεις και τις πολιτικές κάθε εποχής.

*Petrus Alcyonius ή Pietro Alcionio (c. 1487 – 1527) Ιταλός Αναγεννησιακός φιλόλογος από την Βενετία, μεταφραστής του Αριστοτέλη και άλλων αρχαίων κειμένων γνωστός του Εράσμου